

AÇIK DERS MALZEMELERİ

OpenCourseWare

HEMŞİRELİKTE TEMEL KAVRAMLAR

SAĞLIK HASTALIK KAVRAMI

HEMŞİRELİK FAKÜLTESİ

PROF DR REVA BALCI AKPINAR

SAĞLIK – HASTALIK KAVRAMI

HEMŞİRELİK FAKÜLTESİ

PROF DR REVA BALCI AKPINAR

SAĞLIK

- Sağlık evrensel bir kavram olmasına karşın herkesi kabul ettiği ortak bir tanımı yoktur.
- Sağlık kavramı daima birçok düzeyleri içerir. Yaşam çizgisinde optimal sağlıktan, yetersizlik ya da ölüme kadar uzanan dereceler vardır. Bu dereceler arasındaki önemli fark sağlığın her zaman devamlılık taşımasıdır.

Sağlık her insanın temel hakkıdır ve dñnya çapında ulaşılmak istenen ortak sosyal bir hedeftir.

Ülkemizde sağlık hakkı ilk kez 1961 Anayasası'nda yer almıştır. 1982 Anayasası'nda herkesin yaşama, maddi, manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

Yakın zamana kadar sağlık; hastalığın ve sakatlığın olmayışı, hastalık da 'sağlıklı olmama' gibi dar bir çerçeve içinde tanımlanıyordu

Günümüzde, bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler, sağlık alanına da yansiyarak sağlık ve hastalık kavramlarını geçmişe göre büyük değişikliğe uğratmıştır.

Bu değişikliklerle sağlık ve hastalık bireysel, toplumsal, ve çevresel farklılıklarla algılanan bir durum haline gelmiş, bu kavramlara 'holistik' (bütüncül) görüş eklenerek biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel boyutları ile bir bütün olarak ele alınmıştır.

Hemşire bireyin sağlık hastalık deneyimlerini algılama tutum, tavır ve davranışlarını anlayarak gereksinimlerini karşılamalı ve bu gereksinimleri bütüncül bakım doğrultusunda vermelidir.

SAĞLIK

Sağlık kavramı evrensel olmasına rağmen, anlamı bireyden bireye, toplumdaki topluma farklılık gösterir.

Sağlığın;

- fiziksel, biyolojik
- duygusal-ruhsal- psikolojik
- spiritüel , sosyal olarak bazı bileşenleri vardır.

Biyolojik olarak sağlık; hücrelerin optimum düzeyde işlev görmesi ve hücreler arası ilişkilerin uyumlu olmasıdır.

Fiziksel sağlık: Fiziksel muayene ve tanı işlemleri ile saptanabilen hastalık ya da bozukluğun olmamasıdır. Fiziksel sağlıkta birey temel insan gereksinimlerinden olan solunum beslenme, boşaltım, hareket, uyku gibi fiziksel gereksinimlerini tam olarak yerine getirebilmelidir.

Psikolojik olarak sağlık;

Bireyin kendisi ve çevresiyle sürekli bir denge ve uyum içinde olmasıdır. Ancak bu denge ve uyum durağan bir nitelik taşımayıp, değişken bir denge ve esnek bir uyumdur.

Sosyolojik olarak sağlık; bireyin kendisinden beklenen rol ve sorumlulukları yerine getirebilmesi, çevre ile olumlu ilişkiler kurabilmesidir.

Bireyin diğer insanlarla olan iletişimi, sevilme, ait olma, iş durumu, aile içi ve çalışma arkadaşları ile ilişkileri, dernekler, tiyatro, sinema gibi yaşamını ve gelişimini etkileyen sosyal uğraşlarının olması sosyal sağlığı belirleyen en önemli faktörlerdir

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlığı, yalnızca hastalığın ve sakatlığın olmayışı değil; fiziksel, sosyal ve mental olarak tam iyilik halini belirten durum olarak tanımlamıştır. Ancak bu tanım bir çok açıdan eleştirilmektedir.

Bunlar;

- Bu tanıma göre sosyoekonomik durumu düşük ülkelerde yaşayan bireyler sağlıklı olarak düşünülemez.
- İyilik halinin ne anlama geldiği açıklanmamıştır.
- Kimin sağlıklı olduğu kimin sağlıklı olmadığını bilimsel olarak tayin etmek çok güçtür.
- Sağlığın tanımı toplumdan topluma, kültürden kültüre değişebilmektedir.

Yine de DSÖ' nin tanımı sağlığa daha bütüncül kavram getiren řu özellikleri içerir;

- Bireyi bütün bir sistem olarak ele alır.
- Bireyin iç ve dış çevreden etkilendiğini kabul eder.
- Yaşamda bireyin rolünün önemini kabul eder.
- Sağlık kavramı objektif ve subjektif açılardan da açıklanabilir.

World Health
Organization

Subjektif sağlık: Bireyin kendisini fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak nasıl algıladığını ifade eder. Birey hasta olmadığı halde kendini hasta, hasta olduğu halde ise kendini iyi hissedebilir.

Bireyin kendini subjektif olarak sürekli olarak iyi algılaması sağlık konusunda yardım arayışını engeller. Bu durum erken tanı ile tedavisi mümkün olan kanser gibi hastalıkların iyileşme sürecini olumsuz etkileyebilir.

Objektif sağlık:

Muayene, laboratuvar testleri ile belirlenen sağlıklı olma durumudur. Bir kişiye sağlıklı denebilmesi için bireyin kendini subjektif olarak sağlıklı hissetmesi ve objektif olarak sağlıklı olması gerekmektedir.

Gerçek durum

Algılanan durum

Sağlıklı	Sağlıklı	
Sağlıklı	Hasta	
Hasta	Hasta	
Hasta	Sağlıklı	

BÜTÜNCÜL (HOLİSTİK) SAĞLIK KAVRAMI

Uzun yıllar sağlık ve hastalık, fiziksel rahatsızlık ya da iyi oluş hali olarak algılandı. Geleneksel hastalık kuramlarına bakıldığında insanın bir bütün olarak ele alınmadığı, yalnızca hasta olan organına ya da hastalığına odaklanıldığı görölmektedir.

Hastalık sadece tek bir organ yada sistemi etkiler, beden ile akıl arasında hiçbir etkileşim yoktur. Bu görüşe göre zihin felsefenin beden ise tıbbın ilgi alanına girer.

ETKİLEŞİM KURAMI

İlk defa Hipokrat; etkileşim kuramı ile akıl ile bedenin birbirini etkilediğini savunmuştur. Hipokrat'ın bu görüşü, geleneksel kuramların yetersizliğini ortaya koymuş ve yeni kuramların gelişmesine neden olmuştur. Daha sonra 1926 yılında Kuzey Afrikalı J. Christian Smits holistik (bütüncül) kavramını ortaya atmıştır.

Bütüncül sağlık kavramı; tüm insanlara kendi çevreleri içinde yaklaşım gösterilmesini öngörür ve bireyin fiziksel, mental, ruhsal ve sosyal bir varlık olduğunu ve her bireyin diğerlerinden ayrı bir nitelik taşıdığını kabul eder.

- Çağdaş görüşe göre birey bir bütündür. Akıl ve beden, insan ve çevresi arasında etkileşim ve ilişki vardır.
- Bu görüş hastalığın kendisi ile birlikte (tıp) bireyin hastalığa karşı tepkisini de (hemşirelik) ele almaktadır.

Geleneksel Hastalık Modeli**Holistik Bakım Modeli**

Semptom tedavisi vardır.	Etiyolojinin araştırılması esastır
Hastalığa özel yaklaşım vardır	Geneldir; bireyin bütünlüğü esastır
Yeterlilik önemlidir	İnsanın değerleri önemlidir
Bakım veren kişi duygusal yönden tarafsızdır	Bakım veren kişi bireyin duygularına önem verir.
Ağrı ve hastalık tamamen negatiftir.	Ağrı ve hastalık bireyin baş etme mekanizmalarını harekete geçirmesi yönüyle değerli ipuçları verebilir.
Birincil müdahale ilaçlar ve cerrahidir	Birincil müdahale psikoterapi, diyet, egzersiz gibi non-invaziv girişimlerdir
Hasta bağımlıdır.	Hasta otonomi sahibidir.
Akıl ve zihin, hastalıkları ikinci derecede etkileyen faktörlerdir.	Akıl ve zihin, hastalıkları birinci derecede etkiler.
İnsan, iyi ya da kötü çalışan bir makinedir	İnsan, ailesi, çevresi, kültürü, iş ortamı vb. enerji alanları olan dinamik bir sistemdir

makinedir

insan' iyi ya da kötü çalışan bir

derecede etkileyen faktörlerdir.

akıl ve zihin' hastalıkları birinci

dinamik bir sistemdir

ortamı vb. enerji alanları olan

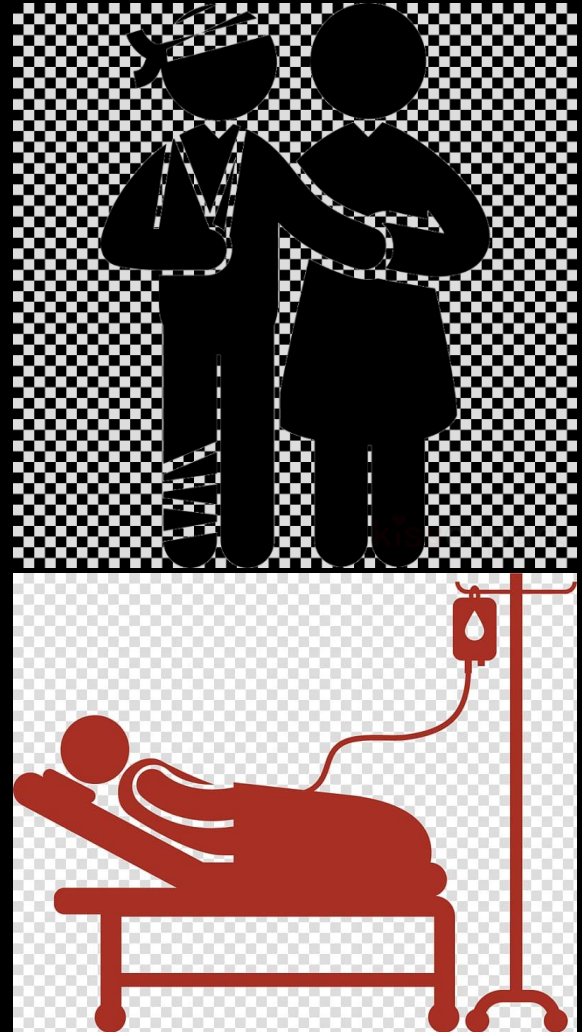
insan' ailesi' çevresi' kültürü' iş

derecede etkiler.

akıl ve zihin' hastalıkları birinci

- Sonuç olarak bir insanın parçalar halinde değil çevresiyle bir bütün olarak ele alınması gerekir. Bu nedenle hemşire sağlığın korunmasında ve tedavi hizmetlerinde hemşirelik bakım planını bütüncül yaklaşım kavramı çerçevesi içinde ele alıp gerçekleştirmelidir.

HASTALIK

Hastalık, doku ve hücrelerde yapısal ve fonksiyonel olarak anormal değişikliklerin yarattığı durumdur. Bu tanım biyolojik olarak doğru ve doyurucudur. Ancak hastalık sadece biyolojik bir olay değildir.

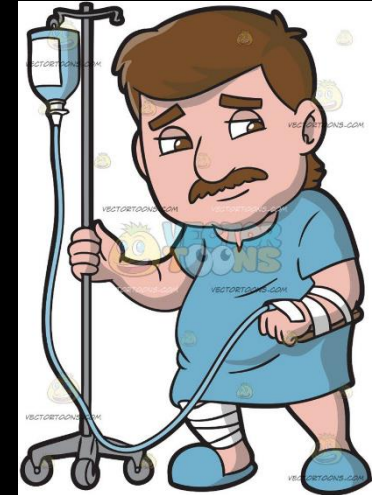
Hastalık aynı zamanda sosyal ve kültürel bir olgudur. Yani hastalık, bireyin fiziksel, emosyonel, entelektüel, sosyal gelişim, spiritüel fonksiyonlarının daha önceki haline göre bozulduğu bir durumdur

Bireyin hastalık davranışını etkileyen iç değişkenler hastalığın doğası (akut ve kronik hastalık) ve hastalık belirtilerinin birey tarafından nasıl algılandığıdır.

Hastalık davranışını etkileyen dış değişkenler ise hastalık semptomları, sosyal grup, kültürel birikim, ekonomik faktörler ve sosyal destek sistemidir. Bakımı bireyselleştirebilmek için bu değişkenler üzerinde durulmalıdır.

- Hastalık bireyin;
- Çevre ile uyumunu
- Çevre ile etkileşimini
- Üretkenliğini
- Verimliliğini
- İç dengesini bozar

HASTALIK HASTA VE AİLESİNİN

- Yaşam kalitesini etkiler
- Davranışsal ve emosyonel değişiklikler yapar
- Aile rolünü ve dinamiklerini etkiler
- Benlik kavramını etkiler

SAĞLIK VE HASTALIK MODELLERİ

- Model, bir kavram ya da fikri anlamının kuramsal bir yoludur.
- Sağlık ve hastalık, karmaşık kavramlar olduğu için modeller, bu kavramlar arasındaki ilişkileri ve bireyin sağlık uygulamalarına karşı tutumlarını anlamak için kullanılır.

SAĞLIK VE HASTALIĞIN SÜREKLİLİĞİ MODELİ³⁴

- Bu modelde sağlık, dinamik bir durumdur. Bireyin iç ve dış çevreye olan uyumundaki dalgalanmalardan sözeder. Bu dalgalanmalarda amaç, total iyilik halinin sürdürülmesidir. Bu modele göre devamlılığın bir ucunda hastalık diğer ucunda esenlik yer alır. Sağlık, bu devamlı çizgi üzerinde sürekli olarak değişen bir durumdur.

ÜST DÜZEY ESENLİK MODELİ

- İlk kez 1950'nin sonlarında geliştirilen ve Dunn (1977) tarafından revize edilen üst düzey esenlik modeli, bireyin sağlık potansiyelini üst düzeye çıkarmaya odaklanmıştır. Üst düzey esenlik modelinde, sağlık bakımı hastalığın tedavisinden çok bireyin sağlığını geliştirme ve hastalığı önleme aktivitelerini kapsar.²

AJAN-KONAKÇI-ÇEVRE MODELİ

- Bu yaklaşıma göre birey veya grupların sağlık veya hastalık düzeyleri, ajan, konakçı, ve çevrenin dinamik ilişkisine bağlıdır.
- Ajan, hastalığa neden olan iç ya da dış faktörlerdir. Ajanlar, biyolojik, kimyasal, fiziksel, mekanik veya psikososyal olabilir.
- Konakçı, belirli bir hastalık/rahatsızlıktan etkilenen veya hastalanma riski taşıyan kişidir.
- Çevre, konakçı dışındaki tüm faktörleri kapsar.
- Ajan-konakçı-çevre modeli, sağlık ve hastalığın bu üç değişkenin dinamik etkileşimine bağlı olduğunu vurgular.²
-

SAĞLIK İNANÇ MODELİ

- Sağlık İnanç Model (SİM), en eski ve en çok bilinen sağlık eğitimi modellerindendir.
- SİM bireyi sağlığa ilişkin eylemleri yapmaya ya da yapmamaya neyin motive ettiğini anlamaya temellenmiş, bir motivasyon teorisidir.
- Model bireyin hastalıktan korunmak için yaptığı davranışların nasıl şekillendiğini ve nelerden etkilendiğini açıklar.

Bu modelin dört temel boyutu vardır. Bunlar;

- 1-Bireyin hastalığa hassasiyetini algılaması (kişisel duyarlılık)
- 2-Bireyin, hastalığın ciddiyetini algılaması (duyarlılık derecesi)
- 3-Bireyin, koruyucu davranışların, hastalıktan korunmada ya da hastalığın şiddetinin azalmasında yararlı olacağını algılaması (yararların algılanması)
- 4-Bireyin, önerilen koruyucu sağlık davranışının yararlarının ağrı, pahalılık gibi fiziksel, psikolojik, maddi ve diğer maliyetleri algılaması (engellerin algılanması)

SMİTH'İN SAĞLIK MODELİ ³⁹

Smith (1980) sağlığı dört boyutlu olarak ele almıştır.

- Klinik model: Sağlığın medikal modelidir. Hastalığın olmaması sağlık olarak tanımlanır. Bu modelde bakım öncelikle fiziksel rahatlamaya odaklanır.
- Rol-Performans modeli: Kişinin etkin olduğu rollerdeki yeteneği ön plandadır. Burada bireyin, kendisinden beklenen rolleri yerine getirme derecesine bakılır. (annelik, babalık vb).
- Adaptive model: Bu modele göre sağlık, organizmanın bir reaksiyonudur. Model, bireyin değişken evre ve doğa koşullarına uyum derecesine odaklanmıştır.
- Eudaimonistik Model (Mutluluk Modeli): Çeşitli sebeplerle aktif yaşamın yönetilmesinin sonucu olarak mutluluğu ifade eden bir durumdur. Bu model Abraham Maslow'un çalışmaları ile tanımlanır. Sağlığı mutlulukla eř anlamlı tutar.

HEMŞİRE KURAMCILARIN SAGLIK - HASTALIK KAVRAMI İLE İLGİLİ DÜŐÜNCELERİ

Florence Nightingale; sağlığı iyi olma ve kişinin var olan potansiyelini mümkün olan en üst düzeyde kullanma olarak tanımlamıştır. Sağlık, evre faktörlerini yönetme yoluyla hastalığın önlenmesidir. Hastalığı ise tamir edilebilecek bir süreç olarak görür.

Dorethea Orem; sağlığı bireyin bedensel ve işlevsel olarak bir bütünlük içinde olma durumu olarak tanımlar.

Hastanın kendi bütünlüğü ve sağlığı için sorumluluğu olduğunu varsayar.

Virginia Henderson; sağlığı bağımsızlıkla eř tutar. Sağlığı bireyin temel gereksinimlerini bağımsızca karşılama yeteneği olarak görür.

Sister Callistra Roy; Roy' a göre birey sağlık-hastalık sürekliliğinde hareket halindedir ve sorunlarla başa çıkabilmek için adapte olmak zorundadır. Birey karşılaştığı sorunlara uyum gösterebilirse, sağlıklıdır.

Kısacası her iki kavramı biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve kültürel özellikler ile tanımlamak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akça Ay F. (2013) Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler. Nobel Matbaacılık, İstanbul.
- Arslan Özkan H. (2014) Hemşirelikte Bilim Felsefe ve Bakımın Temelleri, Akademi Basın, İstanbul.
- Aştı Atabek, T., Karadağ, A. (2017) Hemşirelik Esasları Hemşirelik Bilimi ve Sanatı, Cilt 1, Akademi Basın ve Yayıncılık, İstanbul.
- Birol L (2011) Hemşirelik Süreci, Hemşirelik Bakımında Sistematik Yaklaşım. Etki Basım 10. Baskı, İzmir
- Karadağ A, Çalışkan N, Baykara Göçmen Z (2016) Hemşirelik Teorileri ve Modelleri Akademi Basın ve Yayıncılık, İstanbul.
- Ocakçı, F ve Ecevit Alpar Ş. (2013) Hemşirelikte Kavram, Kuram ve Model Örnekleri, İstanbul Tıp Kitabevleri, İstanbul
- Öz F. (2004). Sağlık Alanında Temel Kavramlar, İmaj İç ve Dış Ticaret A.Ş, Ankara
- Pektekin Ç (2013). Hemşirelik Felsefesi Kuramlar Bakım Modelleri ve Politik Yaklaşımlar. İstanbul Tıp Kitabevleri. 1.Baskı.İstanbul.
- Velioğlu P. Hemşirelikte Kavram ve Kuramlar (2012) Akademi Basın ve Yayıncılık, İstanbul.